

LATZKOVITS MIKLÓS–MÉSZÁROS ZOLTÁN

KI ÍRTA GYÖNGYÖSI FLORENTINÁJÁT?

1. Az *Új magyar irodalmi lexikon* Gyöngyösi István-szócikkében Kovács Sándor Iván kétszer is érinti bizonyos szövegek hitelességének problémáját. Egyrészt az *Áfium*-másolatok „Fegyvert s bátor szívet...” kezdetű függelékverse, másrészt Gyöngyösi „kéziratban maradt, főként ifjúkorára tehető versei” kapcsán. A *Florentina*-drámát illetően a hitelesség kérdését egyáltalán nem feszegeti, minthogy a darab felfogása szerint bizonyosan „az ő [ti. Gyöngyösi] műve [...], amely talán Zrínyi Ilona és I. Rákóczi Ferenc esküvőjére, 1666-ban készült”.¹ Az ugyancsak az *Új magyar irodalmi lexikon*ban szereplő *Florentina*-szócikk szerzője, Ludányi Mária jóval óvatosabban fogalmaz. Megállapítja, hogy „az 1670–1680 között” keletkezett drámát „a hagyomány Gyöngyösi István művének tartja”, s hogy „Badics Ferenc [Gyöngyösi szerzőségét igazoló] bizonyítékait a szakirodalom – érdemi ellenvetés nélkül – nem fogadja el”. Mindehhez azt is hozzáteszi, hogy a komédiát „epikává Zólyomi Szabó János dolgozta át és adta ki”.² A Gyöngyösi szerzőségét illető bizonytalanságot a szakirodalom is pontosan tükrözi. Jó néhány szakíró a kétely leghalványabb jele nélkül beszél a drámáról mint Gyöngyösi szövegéről. Kibédi Varga Áron például a „Gyöngyösi-univerzum alapkövének [...] azt a hierarchikus barokk gondolatot” tekinti, „melyet a *Florentina* utolsó jelenetében Altades király” fejt ki.³ A darabot szintén Gyöngyösinek attribuíáló Gyenis Vilmos egyenesen logikusnak tartja, hogy „sokáig [...] Gyöngyösi szerzőségét is kétségbe vonták”.⁴ Mások a Gyöngyösi szerzősége mellett felhozott érveket elégtelennek tartva a komédiáról értekezve előszeretettel használják a „Gyöngyösinek tulajdonított” kifejezést, vagy ennek valamely változatát, mint például Bán Imre⁵ vagy legutóbb Jankovics József.⁶ Agárdi Péter arra figyelmeztet, hogy „akár Gyöngyösié a dráma, akár nem”, jó néhány szem-

¹ *Új magyar irodalmi lexikon*, I–III, Bp., 2000, I, 783–785.

² *Uo.*, I–III, I, 646.

³ KIBÉDI VARGA ÁRON, *Retorika, poétika, műfajok (Gyöngyösi István költői világa)*, It, 1983, 545–591, 578.

⁴ GYENIS VILMOS, *Gyöngyösi: Korigény és közlés*, It, 1980, 105–134, 127.

⁵ BÁN IMRE, *Gyöngyösi István (A Murányi Vénus megjelenésének 300. évfordulójára)*, Alföld, 1964, 458–460, 460.

⁶ JANKOVICS JÓZSEF, *Gyöngyösi eroticus = GYÖNGYÖSI István, Csalárd Cupido...*, s. a. r. JANKOVICS JÓZSEF, NYERGES JUDIT, Bp., 2003 (Régi Magyar Könyvtár: Források, 13), 341–366, 350.

pontból feltűnően emlékeztet a bizonyosan Gyöngyösitől származó szövegekre,⁷ Dömötör Tekla szerint viszont „gondolkodóba ejthet, hogy a kortársak nem említik mint Gyöngyösi művét, ő maga sem szól róla levelezésében”.⁸ A szinte taláalomra kiragadott idézetek további felsorolása helyett most csupán annyit jegyeznénk meg, hogy a kérdést illetően az utóbbi évtizedekben érdemi vita nem zajlott le a szakirodalomban, s miközben megtörtént „a magyar Ovidius” egyfajta rehabilitációja, a hiteles Gyöngyösi-korpusz határai jó néhány ponton továbbra is elmosódottak.

Alábbi fejtegetéseinket bevezetendő egy olyan jelenségre szeretnénk még felhívni a figyelmet, mely a *Florentina* szerzője utáni nyomozás során is feltétlenül szem előtt tartandó. Badics kritikai kiadásának⁹ jegyzetei között számtalan olyan esetet sorol fel, amikor Gyöngyösi önmagát idézi. Közülük talán a legizgalmasabb a *Kemény János emlékeztetének* Apor Istvánhoz szóló ajánlásában található. Gyöngyösi szerint a címzett kiváló kvalitásainak illusztrálásához „igen jól illenek egy magyar Versificatornak ilyen versei”, s négy strófában rögtön idézi is az emlegetett verseket.¹⁰ És itt is önmagától idéz, nevezetesen a *Palinodiából*, az 54–57. strófáig tartó részt, többnyire szó szerint, néhol szerzői változatban.¹¹ Kibédi Varga Áron a szakma által sokat idézett dolgozatában Gyöngyösi „fiktív univerzumáról” beszél, egy öntörvényű, kitalált világról, melyet a költő negyvenéves munkával hozott létre.¹² Nyilvánvaló, hogy egy ilyen fiktív univerzum megteremtésének igen kézenfekvő (ha nem is feltétlenül nélkülözhetetlen) eszköze az egyszer már megírt szövegrészek, panelek újbóli felhasználása. Gyöngyösi önidéző technikája bizonyosan tudatos, költészetére igen nagy mértékben jellemző eljárás. A *Florentina*-dráma Gyöngyösi-szövegekkel való szó szerinti egyezéseit tehát ilyen háttér előtt kell majd megvizsgálnunk.

2. A *Florentinával* foglalkozó irodalom egyik nagy adóssága, hogy a felhasznált források tekintetében gyakorlatilag a mai napig sem haladta meg Badics szövegkiadását,¹³ vonatkozó dolgozatait.¹⁴ Pedig a ma ismert, s jobbára kiaknázatlan források 1960-ban már Dömötör Teklának is rendelkezésére álltak, aki 17. századi drámai emlékeink kritikai kiadásában (egy 1751-es nyomtatvány kivételével) fel is sorolja e Badics által még

⁷ AGÁRDI Péter, *Rendiség és esztétikum (Gyöngyösi István világképe)*, Bp., 1972 (Irodalomtörténeti Füzetek, 78), 54.

⁸ *Régi magyar drámai emlékek*, I–II, s. a. r., bev. KARDOS Tibor, DÖMÖTÖR Tekla, Bp., 1960, II, 349.

⁹ GYÖNGYÖSI István *Összes költeményei*, s. a. r., bev. BADICS Ferenc, Bp., 1914–1937 (RMKT XVII/1–4). (A továbbiakban a kritikai kiadásra mindig az RMKT számokkal fogunk hivatkozni.)

¹⁰ BADICS, RMKT XVII/2, 12.

¹¹ Legutóbb említi JANKOVICS József, *Gyöngyösi restitutus* = GYÖNGYÖSI István, *Thököly Imre és Zrínyi Ilona házassága...*, s. a. r. JANKOVICS József, NYERGES Judit, Bp., 2000 (Régi Magyar Könyvtár: Források, 11), 131–157, 140–141.

¹² KIBÉDI VARGA, i. m., 577–578.

¹³ BADICS, RMKT XVII/1, 251–419, jegyzetek: 481–514.

¹⁴ Különösen: BADICS Ferenc, *Gyöngyösi István ismert és ismeretlen költeményei*, Bp., 1912 (Értekezések a Nyelv- és Széptudományok Köréből, XXII, 4), 45–74; BADICS Ferenc, *Gyöngyösi István élete és költészete*, Bp., 1939, 134–138.

nem ismert szövegeket, pontos, informatív leírást ad róluk, de azokat – érthetetlen módon – mégsem hasznosítja.¹⁵

A komédia három változatban is ránk maradt.¹⁶ Ez azt jelenti, hogy az 1-es változat megírása után valaki újra átírta, alaposan átgúrta a szöveget, ám később az így létrejött 2-es változaton is komoly átalakításokat végeztek. Ezen változatok nem szerzői példányban maradtak fenn, hanem másolatokban. Az 1-es változatot töredékesen, s csupán egyetlen forrás őrizte meg, nevezetesen a Gosztonyi-kódex, mely Dömötör Tekla szerint a II. világháború alatt elkallódott, fotója viszont, melyről Dömötör nem tesz említést, az OSZK-ban található.¹⁷ A kézirat a 17. század második feléből és a 18. század első évtizedéből tartalmaz különböző feljegyzéseket és költeményeket, s a következő címet viseli: „Gosztonyi István Élet Leírásának / Gyermekének, és egyéb Tudományos / ki fejtegetéseknek és Gyöngyösi versei/nek Jegyzéki”. Badics szerint első tulajdonosa, Gosztonyi István eredetileg verseskönyvnek szánta, s csak az üresen maradt lapokra kerültek családi feljegyzései, illetve verses önéletrása. Erre alapozva Badics össze is állítja Gosztonyi rövid életrajzát, aki 1652-ben született, 1675-től a pozsonyi kamara alkalmazottja, 1677-ben jegyző (tehát alsóbb rangú tisztviselő), 1685-ben viszont már harmincados ellenőr. A pozsonyi kamaránál gyakran megforduló Gyöngyösit vélhetőleg személyesen ismerte, a kódexbe másolt szöveg(ek)et akár magától a költőtől is megszerezte.

A kódexben (Gosztonyi – és a későbbi tulajdonosok – feljegyzéseinek jól körülhatárolható korpuszán, valamint a *Florentinán*, pontosabban annak 1-es változatán kívül) egy minden kétséget kizáróan hiteles Gyöngyösi-opusz olvasható, a *Kemény János emlékezete*,¹⁸ s több, egészen pontosan három egyéb vers. A kódex címe tehát, miszerint az (Gosztonyi István feljegyzésein kívül) Gyöngyösi verseit tartalmazza, csak akkor vehető komolyan, ha a *Florentina*, illetve a mondott három versezet valóban Gyöngyösitől származik, viszont minél több szövegről látjuk be, hogy Gyöngyösinek semmi köze hozzájuk, a cím annál pontatlanabbnak tűnik. Az ominózus versek közül egy, a *Nay modi* biztosan nem Gyöngyösi műve. Ezt (Thaly Kálmán nyomán) maga Badics bizonyította be. A vers valójában Palocsay György szerzeménye, több kéziratos másolatból is ismert, szövege a 18. század első éveiben keletkezett. A kódexbe személyesen Gosztonyi István másolta be az akkor már lejegyzett, s a kódex második felét teljesen kitöltő, tehát a kódexet lezáró *Kemény János emlékezete* előtti üres lapokra. Badics szerint a másolat

¹⁵ RMDE II, 348–349. Minderről lásd bővebben LATZKOVITS Miklós, *A Florentina szerkezetéről és a közjátékozás 17–18. századi technikáiról* = *A magyar színház születése*, szerk. DEMETER Júlia, Miskolc, 2000, 281–300, 281–283.

¹⁶ Ezeket a továbbiakban 1-es, 2-es, 3-as változatnak fogjuk nevezni.

¹⁷ Jelzete: FM 1/2622.

¹⁸ A 111–200. lapokon, tehát a kézirat második felében, melyet teljesen kitölt. A még (ön)cenzúrázatlan szövegről van szó, mely tartalmazza az 1693-as első nyomtatott változathoz kihagyott részleteket, viszont hiányoznak belőle az oda újonnan bekerült strófák. Badics feltételezése szerint 1693, tehát a nyomtatott változat megjelenése előtt jegyezték le, ami egyúttal azt is jelentené, hogy a kódex első felében olvasható *Florentina* is ezen időpont előtt kerülhetett bemásolásra.

„annyira sebtiben készült, hogy helyenkint alig olvasható”.¹⁹ A már lezárt (de üres oldalakat még tartalmazó) kéziratba sebtiben, tehát utólag és talán jobb híján bemásolt *Nay modi* ezért nem feltétlenül érinti a kódex összeállításának koncepcióját, és önmagában a kódex címét sem hitelteleníti vésszen. Csakhogy a szakma a másik két vers (vagyis a *Jó vitézeknek tüköre* és a *Mars és Bacchus egymással való viaskodása*) kapcsán is vitatja Gyöngyösi szerzőségét, sőt, a *Jó vitézeknek tüköre*t határozottan más szerzőnek attribuíja. A vonatkozó érveket azonban mindenképpen érdemes újra mérlegre tenni.

A *Jó vitézeknek tüköre*t Alszeghy Zsolt perelte el Gyöngyösitől,²⁰ s a szakma fenntartás nélkül elfogadta érveit. Alszeghy a szerzőt Palothay Zsigmond²¹ személyében vélte felfedezni, s egy 1747-ben Pozsonyban megjelent kiadványra hivatkozott. Íme a kiadvány címe: „VITÉZEKNEK / ARANYOS TÜKÖRE / Az kiben, / Külömb külömbféle / SZÜKSÉGES HADI / REGULÁKNAK / ÉS OBSERVATÍÓKNAK / RENDTARTÁSIT / Rövid Summában, / A’ szerentsét vadászó uj vitéz / Magyar Iffjaknak kedvéért Ver-/sekben foglalván, / Mellyeket, / Az Időnek Forgasával, sok Régi Öreg / és Nevezetes Feő Hadi Vezérektől / tanúltam, és egybe írtam, / Német Regimentbéli Observatiókkal, / Nem külömben, / AZ HADI ARTICULUSOKAT, / ÉS SZOKOTT JURAMENTUMOT, / A’ Német nyelvből Magyarra fordítván, / A’ Regulamentalis, Oralis és Equilis, Portiok-/kal együtt, kinek kinek Caractere szerint.” E 94 oldalas nyomtatvány tehát alapvetően nem szépirodalmi igényű szövegeket tartalmaz. A kiadvány első oldalán egy Pálffy Jánoshoz szóló, a másodikikon egy szintén hozzá szóló, de immár verses formájú ajánlás található:

Hadakat Vezérlő, Jupiter Fiának,
Scithiából térült, Márs Unokájának,
Pallastúl eredet, Gróff Pálffy Jánosnak,
Országunk s-Nemzetünk, Vice-Királyának.

Élete Fonalát, Clotto hosszan nyuítsa,
Párkák ollójátúl, Phöebus oltalmazza,
Apollo, s-Minerva, Juno vigasztallja,
Napjait s-oráit, Bú hogyne hervasza.

Mennyei áldással, tellyék meg Udvara,
Mint mikor Földre szál, Auróra Harmattya,
Nyavallyáktul soha, ne légyen ártása,
Se Ellenségítul, meg Bántatása.

¹⁹ BADICS Ferenc, *B. Palocsay György „Nay Modi”-ja*, ItK, 1912, 1–10; Uő., *Gyöngyösi István ismert és ismeretlen költeményei...*, 74–78.

²⁰ ALSZEGHY Zsolt, *Az jó vitézeknek tüköre*, It, 1941, 162–163.

²¹ Palothay személyét illetően Kelenik Józseffel, Pálffy Gézával és Zachar Józseffel is konzultáltunk. Szíves segítségüket ezúton is köszönjük.

Halálaltalan Neve, az Egekben érjen,
Irigység s-gyűlölség, Kihez hogy ne férjen,
Minden veszedelem, előtte ki térjen,
Nagy Emlékezete, Világ végig éljen.

A harmadik oldalon olvasható Palothay neve, illetve titulussai: „Ez Csekély munkácskát, kérem hogy / kegyessen, / Gyarlo szolgájátul, vegye Kegyelmes-/sen, / Excelentiádnak / Mint mindenkori kegyelmes Uram-/nak Patronusomnak / Alázatos Szegény Szolgája / Palothaj Sigmond, / Méltóságos Generális Báró Ujvári Com-/mándója alatt lévő Corona Rege-/mentnek első Kapitánya.” Mindebből kiderül, hogy Palothay báró Újváry László ezredében szolgált kapitányi rangban. Ebben az időben – mint azt Zachar Józseftől megtudtuk – a kapitányi rang kettős értelmű volt: „Az ezredbeli századgazdálkodásra való tekintettel a törzstisztek (ezredes, alezredes és őrnagy) egyúttal századparancsnokok is voltak, de magasabb beosztásuk miatt helyettest kellett állítaniuk. Ezeket másodkapitánynak nevezték, szemben a ténylegesen a század élén álló kompániáskapitányokkal. Az ő megjelölésükhöz azt is hozzátették, hogy hányadik század élén állnak.” Zachar tanár úr értelmezése szerint tehát az idézett titulusból az derül ki, hogy Palothay „a törzstisztek utáni rangidős első századparancsnoki beosztású kapitány volt.” Sajnos ilyen alapon Palothay életkorára nem nagyon lehet következtetni,²² holott nagyon fontos lenne tudnunk, hogy a kiadvány megjelenésekor pontosan hány éves volt. A *Jó vitézeknek tüköre* ugyanis a Gosztonyi-kódexben (közvetlenül a *Mars és Bacchus egymással való viaskodásáról* című költemény után és a *Florentina* előtt, a 33–40. lapokon) Gosztonyi István kézírásában olvasható, s (Badics szerint) valamikor az 1670-es évek második felében került a kéziratba.²³ Ha ez igaz, s Palothayt nem képzeljük Janus Pannonius típusú, nagyon korán érő géniusznak (amire egyébként sem adott okot költői teljesítményével, minthogy neve a magyar irodalomtörténetben kizárólag egyetlen vers, a *Jó vitézeknek tüköre* kapcsán merült fel), tehát ha Palothay tényleg nem volt költőzseni, akkor – mondjuk – 1680-ban minimum 20 évesnek kellett lennie. Így 1747-ben 87 évesen viselte volna a „kapitányi” tisztet, ami azért mégiscsak abszurd. Ez esetben Palothay nem lehet a vers szerzője.

Persze Badics tévedhetett is. Elvben elképzelhető, hogy a vers ugyanúgy, utólag került a kódexbe, mint a „sebtiben” bemásolt *Nay modi*. A *Mars és Bacchus egymással való viaskodásáról* című költemény vége ugyanis hiányzik a kéziratból. Gosztonyi (mint a *Florentina* esetében) üres lapokat is hagyhatott az esetleges folytatás számára, s ezeket az üres lapokat később felhasználhatta a *Jó vitézeknek tüköre* másolásakor. Noha a szöveg írásképe ez esetben nem indokol egy ilyenfajta hipotézist, a másolás legkésőbbi időpontját akár Gosztonyi halálának évéig is kitolhatjuk. Badics vonatkozó információi azonban ebben a tekintetben némileg zavarosnak tűnnek. Gosztonyi verses önéletírása

²² Kelenik József a bécsi Haus-, Hof- und Kriegsarchivban kérésünkre megpróbált információkat gyűjteni Palothayról. Érdelemes adatokat sajnos nem talált, ezek felderítése vélhetőleg hosszabb bécsi kutatómunkát igényelne.

²³ BADICS Ferenc, *Gyöngyösi István ismert és ismeretlen költeményei...*, 33.

ugyanis csak 1707-ig megy el. Annalisztikus beosztású szövegről van szó, az egyes évek eseményei mindig egyetlen négysoros strófában vannak összefoglalva, s minden strófa előtt ott olvasható az évszám is. Az utolsó strófa után, a 92. oldal legtetéjére Gosztonyi még felírta az 1708-as évszámot is, de a szokásos négysoros strófa már hiányzik, a kódex ezen oldala így gyakorlatilag üres maradt. Badics 1912-ben mindebből arra következtet, hogy Gosztonyi 1708 folyamán meghalt.²⁴ Egy másik, ugyancsak 1912-ben megjelent dolgozatában ehhez még azt is hozzáteszi, hogy Gosztonyi egyéb „családi följegyzései sem terjednek 1707-nél tovább”, tehát a kódex első tulajdonosa „1708. folyamán minden valószínűség szerint meghalt”.²⁵ 1914-ben viszont már egészen másképp nyilatkozik a kérdéssel. A Gyöngyösi-életmű kritikai kiadásának első kötetében, a *Mars és Bacchus egymással való viaskodásáról* című vershez írott jegyzetek között újra leírja a kódexet, gyakorlatilag megismétli a már korábban is elmondottakat, majd fejtegetéseinek legvégére, s minden különösebb megokolás nélkül (ráadásul zárójelben) a következő mondatot biggyeszti: „(Gosztonyi 1721-ben bekövetkezett haláláig Pozsonyban lakott.)” Badics munkamódszerét, alaposságát tekintve igencsak megdöbbentő egy ennyire fontos, új információ illetően jellegű, minden forráshivatkozást nélkülöző tálalása, ami akár azt is jelentheti, hogy Badics tulajdonképpen nem akart semmi újat mondani, egyszerűen elírta az évszámot.

Ha Gosztonyi 1708-ban halt meg, s a kódexbe is ez évben, közvetlenül halála előtt másolta be a (tegyük fel) szintén 1708-ban keletkezett költeményt, akkor az 1747-ben legalább 59 éves „kapitány” a verset 39 évvel annak megírása után publikálta. Ha viszont komolyan vesszük a Badics által újonnan bevezetett 1721-es évszámot, továbbá feltételezzük, hogy a vers maga is 1721-ben keletkezett, akkor az 1747-ben legalább 46 éves Palothay 26 évet várt (egyetlen ismert) versének publikációjával. Nem állítjuk, hogy mindez lehetetlen, de azt igen, hogy tipikusnak azért nem mondható, még a legutolsó felvázolt modell esetében sem. Palothay szerzősége azonban más szempontok alapján is megkérdőjelezhető. Ismeretes, hogy a Gosztonyi-kódexben olvasható *Jó vitézeknek tüköre* lényegesen rövidebb, mint a Palothay-féle változat. Ez (az olvasóhoz szóló, négy versszakos ajánlással együtt) 56 (+ 4) strófa terjedelmű,²⁶ míg a Gosztonyi-kódexbeli szöveg mindössze 40 strófából áll. Mivel a kéziratos szöveg 5. strófája hiányzik az 1747-es változatból, ez utóbbi annál valójában 17 (+ 4) strófával terjedelmesebb.²⁷ Tulajdonképpen már az olvasóhoz szóló ajánlás is elgondolkodtató, melynek utolsó strófájában egy Beniczky-versre lehet ráismerni.²⁸

²⁴ BADICS Ferenc, *Gyöngyösi István ismert és ismeretlen költeményei...*, 33.

²⁵ BADICS Ferenc, *B. Palocsay György „Nay Modi”-ja...*, 4.

²⁶ Az egyes versszakok sorszámmal vannak ellátva, de a számozás az olvasóhoz szóló ajánlás után kezdődik.

²⁷ Ennek ellenére a költemény Gosztonyi-kódexbeli szövege sem tűnik töredékesnek vagy hiányosnak, az utolsó, negyvenedik strófa után még egy „vége” feliratot is olvashatunk, noha az 1747-es kiadás legutolsó strófái is hiányoznak a kéziratból.

²⁸ Alábbi fejtegetéseink során Vadai István szakértői véleményére hagyatkozunk, akinek az imént vázolt kronológiai jellegű problémák okán megmutattuk az 1747-ben megjelent vers teljes szövegét. A Beniczky-strófákkal való szövegszerű egyezéseket Vadai István állapította meg.

Irtam ez Verseket, Idő mulatásért,
És nem dicsekedő, Elme futtatásért,
Nem laktam Oskolát, én nagy tudományért,
Azért meg ne ítélj, kérlek ez munkámért.

Beniczkynél²⁹ ugyanez:

Nem irtam ezeket elme mutatásért,
Hanem néha, s' olykor csak az multságért,
Nem laktam Oskolát én az tanulásért,
Ezt értvén ne gunyoll engem rithmusimért.

Az 1747-es nyomtatott szöveg (Gosztonyi-kódexből hiányzó) 38. strófája szintén egy Beniczky-strófa variánsának látszik:

Sokszor az szerentse, Föl emel valakit,
Levegő Fölhőkben, helyhezteti székit,
Ideig s-oráig, bé tölti az kedvit,
Sokaig egy helyben, ülni sem hágy senkit.

Beniczkynél³⁰ ugyanez:

Mikor a' Szerentse fel-emel valakit,
Tornyok vitorlyáján helyhezteti székit,
Ideig kedvére meg-ereszti fékit,
Sokáig egy helyben ülni nem hágy senkit.

Nem tartjuk elképzelhetetlennek, hogy az 1747-ben megjelent változat „többletstrófái” közül több is más költő szerzeményének bizonyul majd, összegzőképpen azonban a következőket máris elmondhatjuk: 1. A Palothay által 1747-ben kiadott *Jó vitézeknek tüköre* teljes egészében bizonyosan nem az ő szerzeménye. 2. Az a tény, hogy a vers megtalálható a Gosztonyi-kódexben, egyszerű kronológiai okokból kifolyólag eleve kétségesé teszi Palothay szerzőségét.

Mellesleg kiadványa címlapján ő maga sem állítja egyértelműen, hogy saját versét publikálja.³¹ Annyit mond csupán, hogy a „Vitézeknek aranyos tüköre” a magyar ifjak kedvéért van versekbe foglalva, amit öreg katonáktól tanult és „írt össze”. Ez persze egyrészt meglehetősen közhelyszerűen hangzik, másrészt meg valóban nem lehet eldön-

²⁹ RMKT XVII/12, Bp., 1987, 217.

³⁰ RMKT XVII/12, Bp., 1987, 125.

³¹ Jellemzőnek érezzük, hogy még a verset bevezető, olvasóhoz szóló ajánlás azon strófája is, melyből ilyesmire lehetne következtetni („Irtam ez Verseket Idő mulatásért...”), Beniczkyre vagy egy Beniczky által is használt forrásra megy vissza.

teni, hogy az általa később megverselt hadi regulákat tanulta-e a mondott „hadi vezérektől” vagy a kész verset. A címlapon olvasható megfogalmazás alapján azonban ez utóbbi lehetőséget sem lehet kizárni. Mindezzel természetesen nem akarjuk azt állítani, hogy a *Jó vitézeknek tükörét*, pontosabban a vers Gosztonyi-kódexben olvasható változatát Gyöngyösi írta volna, de a fentiek alapján úgy véljük, hogy a vers szerzője nemigen lehet Palothay. Minthogy azonban a költemény legkorábbi szövegforrása³² a Gosztonyi-kódexben maradt fenn, Gyöngyösi szerzőségének kérdését érdemes újra fontolóra venni.

A kizárólag a Gosztonyi-kódexből ismert *Mars és Bacchus egymással való viaskodásáról* című költeményt Badics nyomán hosszú ideig Gyöngyösi versének volt szokás tekinteni.³³ Az életműből teljes határozottsággal Varga Imre emelte ki 1981-ben, mikor is mint ismeretlen szerző alkotását publikálta az RMKT 17. századi sorozatában.³⁴ Varga a következő okokkal indokolta eljárását: 1. Gyöngyösinek a *Rózsa-koszorú kötéséhez való készületében* olvasható, Bacchusra vonatkozó utalásai „nem jelenti[k] azt, hogy itt Gyöngyösi bevallja, ő írta a *Mars és Bacchus egymással való viaskodásáról* szóló munkát. Nem értelmezhetjük úgy a *Rózsakoszorú* bevezető strófáit, hogy azokban Gyöngyösi felsorolja, mi mindenről írt, legalábbis ezt a részt nem”. 2. A szöveg Badics által kimutatott „gyöngyösis” fordulatainak száma nagyon kicsi, „a bizonyításnak ez a módja nagyobb számú egyezés esetén is kudarcot vallott pl. *A jó Vitézeknek tüköre* esetében”. 3. A versből „hiányzik a mitológiai apparátus, az allegorizálás, a szatirikus, naturalisztikus, olykor verista elemek is inkább Gyöngyösi ellen, mint mellette szólnak”.

A költeményt illetően tehát nem indokolatlan az óvatosság. De amiképpen nem állíthatjuk teljes határozottsággal, hogy a verset Gyöngyösi írta, ugyanúgy a kelletténél határozottabbnak érezzük Varga Imre Gyöngyösi szerzőségét elutasító gesztusát. Gyöngyösi a *Rózsa-koszorú kötéséhez való készületben* valóban áttekinti addigi költői pályáját. Varga Imrének abban igaza van, hogy utalásai (látszólagos konkrétságuk ellenére) nem feltétlenül korábban írott műveinek cselekményére vonatkoznak. Elgondolkodtató ugyanakkor, hogy Bacchus neve a biztosan Gyöngyösitől, illetve a vélhetőleg Gyöngyösitől származó versekben (nem számítva a *Florentinát*³⁵ és a *Rózsakoszorút*) meglehetősen kevés, összesen 8 alkalommal fordul elő, a *Csalárd Cupidó*-ban háromszor, egyéb esetekben csupán egyszer említve, általában a bor, a részegség, a jólét, a szüret vagy az ős szinonimájaként. A *Rózsakoszorú*-ban ezzel szemben 5 alkalommal is szerepel, kétszer az ajánlásban, háromszor pedig a *Rózsa-koszorú kötéséhez való készületben*:

„Onnét Nyssa Vidékére,
Bachus születő helyére
Kezdetűt utadat veszed:

³² A vers harmadik szövegforrásáról (melyet nem volt alkalmunk kézbe venni) lásd ÖTVÖS Péter, *A Csáky-énekeskönyv*, ItK, 1980, 486–509, 486. Ötvös Péter szerint e másolat a 18. század első feléből származik.

³³ BADICS, RMKT XVII/1, 97–108.

³⁴ RMKT XVII/10, Bp., 1981, 597–606, jegyzetek: 780–781.

³⁵ A *Florentinában* Bacchus neve egyszer fordul elő, a szüreti időszakra történő utalásként.

Szetz ott Borostyán Ágokot,
És Víg énekkel azokat
Az ő Fejére teszed.
...”

„Az melly zöldelő Ágokot,
Rosát, s-egyéb virágokot
Eléb ott szedegettel:
És az Musáknak, Phaebusnak,
Dianának és Venusnak,
’S **Bachusnak**-is szenteltél:

Hánd ki már most mind kezedből
...”

„Nem az Musák csevegését,
Nem Phaebus Lantya pengését
Kelletik már halgatnod:
Nem az vadász Dianával,
Vagy az Cyprus aszszonyával
Te magadot mulatnod,

Nem **Bachus** bolondságának,
Kortsma Fársángolásának
Nézned Esztelenségét:
Más Pállyát kell immár futnod
...”³⁶

Megítélésünk szerint nem is annyira a fenti idézetek (bizonyos mértékig azért gyanút keltő) tartalmából, hanem Bacchus alakjának a *Rózsakoszorúban* olvasható gyakori megidézéséből³⁷ arra lehet következtetni, hogy Gyöngyösi valamely korábbi versében vagy verseiben a bor antik istenének neve nem csupán a szüret szinonimájaként szerepelt. Ez a költemény ad absurdum lehet akár a *Mars és Bacchus egymással való vetélkedése* is. Ráadásul arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy Gyöngyösi életművét csak hiányosan ismerjük. A költő fiának, Gyöngyösi Gábornak beszámolójából tudjuk, hogy apja halála után „még sok munkái volnának manuscriptumban”.³⁸ Elképzelhető, hogy az elveszett Gyöngyösi-szövegek tükrében a költemény könnyebben lenne beilleszthető az életműbe, bár ilyen alapon Varga vonatkozó kifogásait egyelőre nem lehet félretolni. Tény, hogy a

³⁶ BADICS, RMKT XVII/3, 23. A kiemelés tőlünk.

³⁷ Mars neve mindössze egy alkalommal fordul elő a szövegben.

³⁸ Id. gróf RÁDAY Gedeon, *Gyöngyösi munkáinak chronologica rendi*, kiad. GORZÓ Nándor = *Gyöngyösi almanach*, 1938, 137–140, 140.

szöveg számos vonatkozásban eltér a Gyöngyösitől megszokott szövegektől, de annyira azért mégsem, hogy számos szakíró mindennek ellenére ne tartotta volna elfogadhatónak Gyöngyösi szerzőségét. E téren jellemzőnek érezzük Jankovics József nemrég megfogalmazott kijelentését, miszerint a vers „talán egyszer majd visszakerül a hiteles Gyöngyösi-szövegek közé”.³⁹

A fentiek alapján úgy véljük, nem feltétlenül hiteltelen az a Gosztonyi-kódex címében olvasható kitétel, miszerint a kézirat (Gosztonyi István feljegyzésein kívül) alapvetően Gyöngyösi verseit tartalmazza. Ez persze csupán annyit jelent, hogy a *Florentina* 1-es változatát örökítő egyetlen szövegforrás címe értelmezhető úgy, mint ami (helyesen vagy sem) összefüggésbe hozza Gyöngyösi személyét a *Florentinával*. Gyöngyösi szerzőségét illetően azonban hivatkozhatunk egy másik adatra is. Ráday Gedeon *Gyöngyösi munkáinak chronologica rendi* című rövid katalógusában a 3. tétel alatt írja le a *Florentinát*, mely véleménye szerint „kérdés nélkül az Gyöngyösi munkája”.⁴⁰ Mindehhez azt is hozzáteszi, hogy a darabot „Palatinus Vesselenyi és a Felesége előtt jádzottákis, mint ennek alkalmatosságával igen rendes és nallam tudva levő Anecdotumok estenek”. Az efféle anekdoták forrásértékét illetően természetesen nem lehetnek illúzióink, s nyilvánvaló, hogy a dolog önmagában nem nyomna túl sokat a latban. Jelen esetben azonban arról van szó, hogy Gyöngyösi szerzőségét immár két, ráadásul egymástól teljesen független adat is támogatni látszik, ami például a „minden kétséget kizárólag” Gyöngyösi műveként számon tartott Thököly-epithalamiummal kapcsolatban semmiképpen sem mondható el.⁴¹

A Gosztonyi-kódexben a *Florentina* 1-es változatának töredéke a 43–69. lapokon olvasható. A dráma szövegét két üres lap előzi meg, mely Badics teljesen logikus feltételezése szerint minden bizonnyal „a díszesebben írandó címlap és [esetleg] a szereplő személyek számára volt kihagyva”.⁴² (Egyébként a *Kemény János emlékezete* esetében is ugyanez a helyzet, a szöveget ott is két üres lap előzi meg, mely vélhetőleg ezúttal is a később beírandó, díszesebb kivitelű címlap számára volt fenntartva.) A kézirat a dráma első actusának nyolc scénáját s az ezek után következő intermediumot tartalmazza, az első két és fél strófát Gosztonyi, a folytatást (a *Kemény János emlékezetét* is bemásoló) idegen kéz lejegyzésében. Badics ismét teljesen logikus feltételezése szerint a 69. lap utáni összesen 18 üres lap (70–74, 78–80, 92–101) eredetileg a dráma hiányzó folytatása számára meghagyott, legalább 39 lapnyi (tehát elégséges terjedelmű) nagyobb blokkra utal. Gosztonyi a 39 üres lapból a későbbiekben 21 lapot használt fel különböző családi vonatkozású feljegyzései, illetve a *Nay modi* című vers bemásolásához (75–77, 81–91, 102–108). Ebből következőleg a Gosztonyi-kódexben fennmaradt *Florentina*-dráma nem azért töredékes, mert a hiányzó folytatás még nem készült el, hanem mert a másolás

³⁹ JANKOVICS = GYÖNGYÖSI, *Csalárd Cupido...*, 326.

⁴⁰ Id. gróf RÁDAY Gedeon, *Gyöngyösi munkáinak chronologica rendi*, 138.

⁴¹ A Thököly-epithalamiumot Ráday is Gyöngyösi művének tartotta. Véleménye megfogalmazásakor azonban semmiféle régebbi forrásra nem hivatkozott, minthogy nyilvánvalóan nem is ismerte ilyet.

⁴² BADICS, RMKT XVII/1, 486.

befejezésére valamilyen oknál fogva nem volt mód. A darab 1-es változata tehát eredetileg felvonásokra és jelenetekre osztott, két szinten strukturált alkotás volt.

3. A *Florentina* 2-es változata szintén egyetlen (18. századi kéziratos) forrásból ismert. Dömötör Tekla szerint kézirata Kolozsvárott található, de az általa megadott, és egykor bizonyára használható jelzet alapján a kódexet nem sikerült felkutatnunk,⁴³ s tudomásunk szerint ezzel sikertelenül kísérleteztek mások is. A kódexről magáról tehát túl sokat jelenleg nem mondhatunk. Dömötör szerint előzéklapján helynevek („Trencsén, Rudno, Galgóc”) olvashatók, s különféle oklevélmásolatok, diplomák vannak hozzákötve az 1730–1740-es évekből. Badics e kéziratot még nem ismerte, így a kódexben olvasható *Florentina*-változat a mai napig kiadatlan, minthogy az 1960-as kritikai kiadás összeállításakor Dömötör Tekla sem használta. Szövegét viszont bizonyosan olvasta vagy legalább átfutotta, ami egyik megjegyzéséből egyértelműen kiderül: „Ez az érdekes változat nem azonos sem a XVII. századi kéziratos [Gosztonyi-kódexbeli], sem a XVIII. századi nyomtatott szöveggel, a kettő között foglal helyet, Zólyomi szövegéhez azonban közelebb áll. A nyomtatott szövegtől eltérően az Actus-Scena beosztása még helyes, a III. Actus, I. Scenájával végződik.” A kolozsvári kéziratban megörökített *Florentina* Dömötör leírásának megfelelően valóban három felvonásból áll. Az első felvonás csak 7 jelenetre oszlik, mivel a Gosztonyi-kódex 5. jelenetének itt nincs megfelelője (ahogy hiányzik a Gosztonyi-kódexben olvasható intermedium is), a második felvonás 9, a harmadik pedig (szemben Dömötör idézett leírásával) 2 jelenetet tartalmaz.

4. A dráma 3-as változata több 18. századi, részben kéziratos, részben nyomtatott forrásból ismert.⁴⁴ Közülük most csupán kettőre hívnánk fel a figyelmet. Egyrészt Somogyi Péter 1749-ben keletkezett kéziratos másolatára,⁴⁵ mely bizonyosan egy 1749-nél nem későbbi nyomtatott kiadásról készült, illetve a Zólyomi Szabó János által sajtó alá rendezett, 1751-ben Franz Leopold Landerer betűivel megjelent budai editióra, melyet sem Badics, sem Dömötör nem ismert, s mely ma a 3-as változat legkorábbi, bár nyilvánvalóan nem legelső nyomtatott szövegforrásának tekinthető. E legkésőbbi *Florentina*-változat szerzője komoly strukturális változtatásokat hajtott végre a szövegen. Az eredetileg felvonásokra és jelenetekre osztott, két szinten strukturált darabból eltüntette a felvonáshatárokat, a jeleneteket pedig 1-től 17-ig folyamatosan számozta. A szöveg legelejére egy „elől-járó beszéd”, a legvégére pedig egy „toldalék” került. A Gosztonyi-kódexben, illetve a kolozsvári kéziratban egyaránt olvasható harmadik jelenetnek, tehát az első felvonás harmadik jelenetének itt nincs megfelelője, ettől eltekintve azonban a 3-

⁴³ Vö. RMDE II, 349. A DÖMÖTÖR által megadott jelzet: RAKIt, a volt Ref. Koll. Iratai. Tomus I. 34, 247–249, majd hibás számozás folytán húszat visszaigorva 230–290. Minthogy a kézirat ma lappang, teljességgel az MTA Mikrofilmtárában található, a kódex egészét nem, csak a dráma szövegét tartalmazó fotómásolatra voltunk utalva. Ennek jelzete: A. 152/II.

⁴⁴ Ezek ismertetését lásd RMDE II, 349–350.

⁴⁵ A kézirat ma az OSZK-ban található. Jelzete: Oct. Hung. 1066.

as változatban ugyanazok a jelenetek találhatók, mint a kolozsvári kéziratban, igaz, esetenként jelentősen átfogalmazva.

5. Gyöngyösi szerzőségét illetően tulajdonképpen két teljesen különböző dolgot szokás megkérdőjelezni. Egyrészt Gyöngyösi szerzőségét általában a *Florentinával* kapcsolatban, másrészt Gyöngyösi szerzőségét a 3-as főváltozattal kapcsolatban. Az alábbiakban mi is külön kívánjuk tárgyalni e két eltérő problémát.

Ismeretes, hogy azok a kutatók, akik bizonyosnak vagy lehetségesnek tartják Gyöngyösi szerzőségét a Gosztonyi-kódexbeli szöveget illetően, ugyanakkor azonban kétségbe vonják azt a 3-as változattal kapcsolatban, ez utóbbi szerzőjének a szöveg sajtó alá rendezőjét, Zólyomi Szabó Jánost szokták tekinteni. Heinrich Gusztáv egyenesen arról beszél, hogy Gyöngyösi csak a dráma első felvonását írta meg, s a darabot valójában egy tehetséges tanítványa, „Z. Sz. J.”⁴⁶ fejezte be.⁴⁷ Badics vitatja ugyan e nézetet, azt azonban ő is lehetségesnek tartja, hogy az „elől-járó beszéd”-et és a „toldalék”-ot Zólyomi írta, továbbá hogy a hozzá töredékesen elkerült kéziratot imitt-amott kiegészítette, illetve bizonyos stiláris változtatásokat foganatosított.⁴⁸ Hogy Zólyomi töredékes kéziratból dolgozott, az a nyomtatott kiadás címlapján olvasható egyik kitétel alapján volt állítható, miszerint Zólyomi a szöveget „régir írások fragmentumából szedegette össze”. De hasonlóképpen vélekedik (hogy a kérdés egy mai szakértőjét idézzük) Ludányi Mária is, aki az *Új magyar irodalmi lexikon* már hivatkozott szócikkében határozottan azt állítja, hogy a dráma szövegét „epikává Zólyomi Szabó János dolgozta át”, egy 1989-ben megjelent dolgozata alapján viszont egyértelmű, hogy Gyöngyösit tekinti a Gosztonyi-kódexben olvasható töredék szerzőjének.⁴⁹

A *Florentinával* foglalkozó szakirodalomban a kolozsvári kéziratot eddig csak elvétele használták,⁵⁰ a szerzőség kérdésével kapcsolatban pedig tudomásunk szerint soha nem vizsgálta senki. Pedig a kolozsvári kézirattal együtt (a Gosztonyi-kódexbeli első felvonást illetően) a *Florentinának* immár három változata áll rendelkezésünkre, s ezek elemzése révén módunkban áll a többszöri átdolgozás jellegét, irányát pontosabban meghatározni. Megjegyeznénk, hogy a változatok (eddig senki által nem vitatott) keletkezési sorrendje valóban bizonyosnak tekinthető. Bizonyos, hogy a 2-es változat az 1-es, a 3-as változat pedig a 2-es átdolgozásaként jött létre.⁵¹ Ennek ellenére néhány (valóban csak néhány) esetben az utolsó átdolgozás során írott szöveg közelebb áll a Gosztonyi-kódex

⁴⁶ Zólyominak csak monogramja szerepel a nyomtatott kiadások címlapján, s Heinrich még nem ismerte e monogram feloldását.

⁴⁷ Ponciánus *históriája*, kiad. HEINRICH Gusztáv, Bp., 1898, 230–231.

⁴⁸ BADICS Ferenc, *Gyöngyösi István ismert és ismeretlen költeményei...*, 47.

⁴⁹ LUDÁNYI Mária, *A XVII. századi udvari színjáték és az iskoladráma kapcsolata = Iskoladráma és folklór*, szerk. PINTÉR Márta Zsuzsanna, KILIÁN István, Debrecen, 1989, 111–121, 120, 7. lábjegyzet.

⁵⁰ Pl. LUDÁNYI Mária, *Balassi Szép magyar komédiájának közvetlen hatása a hazai udvari dráma fejlődésére*, ItK, 1976, 676–681, 681.

⁵¹ A kolozsvári kéziratban olvasható *Florentinát* Dömötör Tekla joggal nevezte köztes változatnak, mint-hogy szövege hol a Gosztonyi-kódexbeli szöveggel, hol a 3-as változat szövegével azonos. A változatok keletkezési sorrendjéről lásd még alább.

megfogalmazásához, mint a kolozsvári kézirat szövegéhez.⁵² Nyilvánvaló, hogy a mondott esetekben nem véletlenszerű másolási hibáról van szó. A jelenség legegyszerűbben és leglogikusabban azzal magyarázható, hogy a 2-es változat valamely új megfogalmazásával elégedetlen szerző a további munka során mintegy visszakanyarodott a legkorábban választott, egyszer már megírt formulához:

Gosztonyi-kódex:

Hattya tollát képző őszült szakáloznak,
S Phenix menesse szerént ballagó lábamnak⁵³

Kolozsvári kézirat:

Hattya tollát képző meg-őszültt hajamnak,
Sphinx, nem evet szerint ballagó lábamnak⁵⁴

1751-es kiadás:

Hattyú tollát képző meg-őszültt hajamnak,
Phoenix lépésekint ballagó lábamnak⁵⁵

Az 1-es változatban kiemelt sor metrikailag hibás, tudniillik 13 szótagos. A kolozsvári kézirat variánsa ilyen szempontból ugyan jó, de a 3-as változat szerzőjének mégsem tetszett, hisz lecserélte. Úgy tűnik, visszakanyarodott a korábbi változathoz (ismét „phoenix”-et emleget, de ennél is fontosabb, hogy a fürge „evet”-ről egyáltalán nem beszél), s a metrikai hibát kiküszöbölve azt verselte meg újra. Ez természetesen csak akkor volt lehetséges, ha a korábbi változatot is ismerte. Az idézett szövegrész első sorának javításával minden bizonnyal elégedett lehetett, s azt a legutolsó átdolgozás során is megtartotta. A következő három idézet ugyanezt példázza:

Gosztonyi-kódex:

Az szerelem tüze nem vizzel oltatik.⁵⁶

Kolozsvári kézirat:

**A szerelem tüze a' vitztúl nem jobban
Óltatik, hanem úgy, mint olajtúl lobban.**⁵⁷

⁵² A három változat ilyen jellegű vizsgálatának ötletét Vadai Istvántól kaptuk.

⁵³ BADICS, RMKT XVII/1, 277. Az első szó olvasata Badicsnál (és Dömötörnél) tévesen: „Hattyu”. Vö. Gosztonyi-kódex, f. 50. A kiemelés itt, illetve az alábbi verses idézetekben tőlünk.

⁵⁴ Kolozsvári kézirat, 233.

⁵⁵ 1751-es kiadás, 12.

⁵⁶ BADICS, RMKT XVII/1, 302.

⁵⁷ Kolozsvári kézirat, 239.

1751-es kiadás:

A' szerelem tüze vitzúl nem óltatik,
Sótt annál bővebben mind szaporittatik,
Valameddig attúl meg-nem óltattatik,
Kinek szerelmétúl 's tüzétúl gyújtatik.⁵⁸

A Gosztunyi-kódexből idézett verssort Hermiás szavalja el, csak ezt az egy mondatot, melynek elhangzása után azonnal Florentina veszi át a szót. A kolozsvári kézirat szerzője bővebben, két sorban fejti ki a gondolatot, oly módon azonban, hogy közben enjambement-t alkalmaz. De az új megoldással még mindig nem volt elégedett (talán azért, mert a második verssort három részre „törte”), s az utolsó átdolgozás során tovább csiszolta az immár négysorosra bővített szöveget. Nyilvánvaló, hogy ismét a korábban írott változathoz kanyarodott vissza, s azt verselte meg újra. Minthogy az enjambement-t kiiktatta a szövegből, a második verssort egyszerűen kénytelen volt teljes egészében újraírni.

Úgy véljük, már pusztán ezen szöveghelyek alapján is valószínűsíthető, hogy a 3-as változat szerzője ismerte és használta a legkorábbi változatot. Ráadásul az idézett szövegvariánsokat egyértelműen a verseinek megformálásával sokat törődő költő határozottan egy irányba mutató, tudatos javításainak kell értelmeznünk, olyan javításoknak, melyek nem magyarázhatók egy „töredékes” kézirat sajtó alá rendezésének kényszerével. Ellenkezőleg. Olyan költő munkamódszerét figyelhetjük itt meg, aki (mellesleg Gyöngyösihez hasonlóan) kifejezetten sokat csiszolja verseit. De ugyanerről győz meg bennünket a szintén tendenciózusnak látszó, tehát feltétlenül határozott írói szándékot kifejező egyéb változtatások sokasága. A három változat részletes összevetése egyértelművé teszi, hogy a 3-as változat írója ugyanazokat az elveket alkalmazza a szöveg átgtyúrása során, mint amilyen elveket a 2-es változat szerkesztője is alkalmazott. A Gosztunyi-kódexben olvasható *Florentina* egyik szembeötlő jellemzője, hogy verselése nem teljesen izostrófikus, sőt, esetenként nem is verses. Teljesen nyilvánvaló, hogy az első átdolgozás során a szerző igyekezett e szempontból is egyneművé tenni szövegét, amit az 1. felvonás 3. jelenete tökéletesen illusztrál. A Gosztunyi-kódexben a jelenet két „szabályos” (a12, a12, a12, a12 metrumképletű) strófával kezdődik. E nyolc sor szó szerint megtalálható a kolozsvári kézirat variánsában is, szintén jelenetnyitó pozícióban. A Gosztunyi-kódex változata ezt követően egy háromsoros, majd egy kétsoros strófával folytatódik:

Praedo:

Ihon győnek szintén, vond megh magad Palko,
Ezennel megh hizik ez a vajult sacsko.
Ály megh, mi van nálad!

⁵⁸ 1751-es kiadás, 23–24.

Villica:

Nincs itt néked valo.

Praedo:

Ha pénz vagyon nálad, add elő szép szóval,
Másként megh döngetem hátad e Baltával.⁵⁹

A kolozsvári kéziratban e „csonka” strófák szabályos, négy soros strófákká egészülnek ki:

Praedo:

Imhol jönnek, szintén vond meg magad, Palkó,
Ezennel meg hiszik ez a' vajúlt satsko.
Álly meg! Mi van nálad?

Villica:

Nintsen néked való,
Nem telik ki innét egy pénzis, nyargaló.

Praedo:

Ha pénz vagyon nálad, add elől szep szóval,
Máskint meg-simitlak e' kézben valóval.

Villica:

**Másutt kereskedgyél, mert itt semmi jóval
Nem jársz, bár osztozzal ez után javával.**⁶⁰

E két legutolsó verssor csírája egyébként megtalálható az 1-es változat szövegében is. Egy 12 szótagos sorról van szó, amely azonban verstani szempontból nem köthető sem a megelőző, sem a következő (prózai) szövegrészekhez:

Villica:

Másutt kereskedgyél, itt semmit sem találsz.⁶¹

A Gosztunyi-kódexbeli jelenet ettől a ponttól kezdve gyakorlatilag prózában íródott, bár hébe-hóba egy-egy rímet is találunk a változó szótagszámú „sorok” végén. Most – szemléltetés gyanánt – csak egy rövid részletét idézzük:

⁵⁹ BADICS, RMKT XVII/1, 279–280.

⁶⁰ Kolozsvári kézirat, 234–235.

⁶¹ BADICS, RMKT XVII/1, 280.

Praedo:

Nem igaz.

Villica:

Haggy békét.

Praedo:

Vesd le ezt.

Villica:

Miért vetném, eb vesse.

Praedo:

Le veted kurvanő.

Villica:

Czokj fertelmes Tolvaj kurvafi, arra bizony nem iszol.

Praedo:

Nem iszom? Megh ládd, hogy iszom,
Add ide, mert majd másképpen jársz.

Villica:

Csak ne báncs, oda adom immár,
Ihol vagy, de ebben semmit sem találsz.⁶²

A kolozsvári kézirat variánsában a most idézett párbeszéd megfelelője (és maga az egész jelenet) is verses. A szabályos, négysoros strófák egyes fordulataiban világosan felismerhetők a Gosztunyi-kódexből ismerős párbeszéd egyes megfogalmazásai:

Praedo:

Nem igaz! Hát mi van nalad és mit viszel?
Vesd el ezt, mert máskint rád haragot vészelsz!

Villica:

Elvesse tsak, **tzoki**, mert **ebben nem eszel**,
Tolvaj kurafia, sem sebben nem tészelsz!

Praedo:

Meg-latod, hogy eszem, a' szememben pökj bár,
Ha lelked testedtől majdan tavor nem jár.

⁶² BADICS, RMKT XVII/1, 280–281.

Villica:

**Jaj, tsak ne bánts! Imé, oda adom immár.
Im hol van, de ebben annyi haszon, mint kár.**⁶³

A most bemutatott jelenségre számos egyéb példát is idézhetnénk. Tény, hogy az 1-es változat átdolgozása során létrejött új szöveg verselését tekintve jóval egyneműbb, mint a Gosztonyi-kódexben olvasható *Florentina*, de azért nem befejezett munka, ebből a szempontból legalábbis nem az. A 2. felvonás 3. jelenete (a darab egyik legszórakoztatóbb részlete, melyben két paraszt, illetve feleségeik társalognak a királyi udvarban halott pletykákról) a kolozsvári kézirat variánsában még prózai megfogalmazásban olvasható. A 3-as változat összeállítója alaposan át is dolgozza szövegét, méghozzá ugyanolyan elvek alapján, mint amilyen elveket a 2-es változat szerzője alkalmazott. A legutolsó átdolgozás termékeként létrejött szövegben ennél fogva már e jelenet is versessé változik. Szemléltetés gyanánt itt is csak egy rövid részletet idézünk, előbb a kolozsvári kéziratból:

Demeter:

Egességgel, Ambrus deák!

Ambrus:

Isten fogadgya, Demeter, édes komám.

Demeter:

Honnét illy jo kedvel?

Ambrus:

A király udvarábúl.

Demeter:

Mit miveltél ott?

Ambrus:

Valami madarakat vásárlott tőlem a' konyha mester, azokat vittem oda. Ollyan jó bort ada innom, mintha az édes anyám tejét szoptam volna. Ugyan meg frissülék belé. Ládde, melly fris legény vagyok. Hopp!

Demeter:

Mi hirt hallottál ott az udvarnál?

⁶³ Kolozsvári kézirat, 235.

Ambrus:

Nem egyebet, hanem a' mint az ajtó előtt állok a' suttomban, mind
azt sugják bűgják vala nemelleyek egymás között ... Hogy ha
eszemben jutna a' neve! ...⁶⁴

Ugyanez a részlet a 3-as változatban már így hangzik:

Demeter:

Egészséggel kedves Komám Ambrús Gyíák,
Igyál tsak jól egyszer-, lábad majd jobban hág,
Nem verte ám ennek ki a' szemét az ág,
Ettől hevültek-meg minap-is a' Komák.

Ambrus:

Fogadgy Isten Koma, szép köszöntésedet,
De hol vetted, kérlek, ezt a' jó kedvedet?

Demeter:

Király Udvarából lábam most érkezett,
Egynéhány madarkát túlem a' szakáts vett.

Meg-fizetett érte, még innom-is adott,
Igy hogy az sem tudom, miképen voltam ott,
Anyámtól sem szoptam talám én olyan jól,
Ugyan meg-könnyültem, melly könnyű vagyok, hop.

Ambrus:

Mitsoda hirt hoztál? mond-el tsak azomban.

Demeter:

Nem mást, hanem a' mint állok a' suttomban,
Mind csak azt beszéllek némelleyek magokban,
Ha eszembe jutna valami azokban.⁶⁵

A fent idézett példák alapján bizvást kijelenthetjük, hogy akár Gyöngyösi írta a *Florentinát*, akár nem, mindhárom változat egyetlen szerző munkája. A többszöri átalakítás során létrejött szöveg metrikai szempontból fokozatosan egyneműsödik. A pergő, olykor prózában írott párbeszédnek verses formájává, egyre stilizáltabbá válnak. Különösen látványos ez – Varga Imrének a *Mars és Bacchus egymással való viaskodása* kapcsán már idézett szavaival élve – „a szatirikus, naturalisztikus, olykor verista elemek[et] is”

⁶⁴ Kolozsvári kézirat, 256.

⁶⁵ 1751-es kiadás, 59–60.

tartalmazó, kifejezetten azokra építő jelenetek esetében. E jelenetek többnyire nem tartoznak szorosan a mű cselekményéhez, s az egymást követő átdolgozások során fokozatosan ki is esnek a szövegből. A 2-es változatból már hiányoznak az intermediumok, s hiányzik a Gosztonyi-kódexben olvasható 5. jelenet megfelelője is. A 3-as változat megszerkesztése során még egy ilyen jellegű jelenet eltűnik a szövegből, a Gosztonyi-kódexben, illetve a kolozsvári kéziratban egyaránt olvasható harmadik jelenet. Ennek ellenére valóban beszélhetünk a szöveg (ismét csak) fokozatos bővüléséről. A három *Florentina* összevetése kapcsán megfigyelhető volt (korábban már példát is idéztünk szemléltetésére), hogy a korábbi változatokban olvasható „gondolatcsírák”, költői képek számos esetben mintegy „önmagukból kibontva”, fokozatosan bővülnek az egymást követő átdolgozások során, s ennek eredményeként egyre kidolgozottabbá, egyre csiszoltabbá is válnak. A három változat keletkezési sorrendjét illetően tulajdonképpen ez a legkomolyabban veendő bizonyíték.

Itt azonban el kell oszlatnunk egy félreértést. Badics nyomán általánosan elfogadottá vált a szakirodalomban, hogy a darab 3-as változata „többször fölöslegesen bőbeszédű s ezért erőtlenebb”, mint a Gosztonyi-kódexben olvasható szöveg.⁶⁶ Dömötör Tekla szerint a legkorábbi és a legkésőbbi változat összevetése „kétség kívül a legrégebbi változat javára dől el. Úgy látszik, a későbbi átdolgozó⁶⁷ az Actus-Scena beosztás értelmével sem volt tisztában...”⁶⁸ (Dömötör megállapításának utóbbi kitétele egyébként teljesen abszurd. Zólyomi Szabó János leányiskolai tanár volt, tehát képzett ember, s nyilván nem az általa kiadott *Florentina* kapcsán találkozott először drámai műfajú szöveggel.) Badics és követőinek szubjektív ítéletét mi (hasznlóképpen szubjektív módon) egyszerűen hamisnak érezzük. Megítélésünk szerint a 3-as változat kidolgozottabb, csiszoltabb, végeredményben „szebb”, mint a korábbi változatok szövege. Úgy véljük, a legutolsó változatot illető negatív kritika valóságos oka tulajdonképpen az, hogy szerzőjének Zólyomit tekintették, tehát a három *Florentinát* nem egyetlen költő alkotásaként tartották számon. Azok a szakírók (például Badics), akik biztosnak vagy legalább lehetségesnek állították Gyöngyösi szerzőségét a Gosztonyi-kódexben megőrződött változatot illetően, a „dilettáns” Zólyomiban a szöveget szükségszerűen elrontó „átdolgozót”, az utolsó *Florentinában* pedig az erőtlenebb változatot látták. De tegyük egy pillanatra félre szubjektív benyomásainkat! A fentiek értelmében egészen biztosak lehetünk benne, hogy a 3-as változat pont ugyanazért, ugyanolyan megfontolások eredményeképpen „bőbeszédűbb”, „körülíróbb” az 1-es változathoz, mint amiért a 2-es változat is bőbeszédűbb, körülíróbb, mint a Gosztonyi-kódexben olvasható szöveg. Biztos, hogy a dráma ilyen irányú átalakítása egyetlen költő tudatos elhatározásának az eredménye. Az más kérdés, hogy így például a párbeszédek jóval kevésbé „életszerűek” az 1751-es kiadásban, mint a Gosztonyi-kódexben, de azért ilyenek, mert a szöveget létrehozó, azt többszörösen átdolgozó költő azt akarta, hogy ilyenek legyenek. Mindezt, szubjektív benyomásainkra hagyatkozva, különféleképpen is minősíthetjük, de az „átdolgozó” Zólyomira nem hivatkozhatunk.

⁶⁶ BADICS Ferenc, *Gyöngyösi István ismert és ismeretlen költeményei...*, 67.

⁶⁷ Kiemelés tőlünk.

⁶⁸ RMDE II, 351.

Egyébként annak a feltételezése sem teljesen indokolt, hogy Zólyomi alakított az általa sajtó alá rendezett eredeti szövegen. Az, hogy a legutolsó, tehát a Zólyomi által kiadott változat különbözik a Gosztonyi-kódexben olvashatótól, elégtelen érv, minthogy a kolozsvári kézirat szövege is eltér a legelső változattól. Az is igazolhatóan, hogy Zólyomi töredékes kéziratból dolgozott. Erre, amint azt fentebb már említettük, a nyomtatott kiadás címlapján olvasható azon kitételből következettek, miszerint a kiadó a szöveget „régí írások fragmentumából szedegette össze”. E kijelentést idáig mindenki szó szerint értette, és maradéktalanul hitelt adott neki. Valószínűleg azonban tévesen. A *Kemény János emlékezete* 1693-as, első kiadásának címlapja szerint a kiadó a mű „elrongyolott első írásainak töredékeiből” dolgozott, s azt „most újab le írással, kisebb rendben” vette. Az 1733-as, első *Chariclia*-kiadás, címlapja szerint, „régí versek rongyából, és azoknak sok fogyatkozásiból” készült.⁶⁹ A *Csalárd Cupido* 1734-es, legelső kiadása „el rongyolott írások’ töredikei”-ről beszél. Ha mindezt komolyan vesszük, joggal támad az az érzésünk, hogy Gyöngyösi munkái szinte az utolsó pillanatban kerültek sajtó alá, s hogy a lelkes 18. századi kiadók szakadt, hiányos, egérrágta fragmentumokból mentették meg a magyar Ovidius egyébként pusztulásra ítélt munkáit. Az idézett kitételek⁷⁰ azonban nem vehetők komolyan. Sokszor használt, közhelyszerű formulákról van itt szó, ahogy nyilvánvalóan a Zólyomi-féle kiadás esetében is. Véleményünk szerint tehát Zólyominak gyakorlatilag semmi köze a 3-as változat szövegéhez, személyében egyszerűen a *Florentina* sajtó alá rendezőjét kell látnunk, aki a rendelkezésére álló kéziratot minden különösebb változtatás nélkül adta ki. Vadai István megítélése szerint még az „elől-járó beszéd”, illetve a „toldalék” kapcsán sem indokolt Zólyomi szerzőségét feltételezni.⁷¹

6. Az alábbiakban azt kíséreljük meg igazolni, hogy a *Florentina* egyetlen szerző által megformált három változata Gyöngyösi István műve. Arról nem fogunk beszélni, hogy a dráma retorikai-poétikai, illetve sok egyéb szempontból nagyon hasonló a biztosan Gyöngyösitől származó szövegekhez, ezt (a Gyöngyösivel foglalkozó szakirodalom tükrében) egyszerűen adottnak tekintjük. Érvelésünket a három *Florentina* egymáshoz, illetve a *Csalárd Cupido*hoz való viszonyának elemzésére, valójában néhány e szempontból fontosnak érzett szöveghelyre fogjuk építeni. Paradox módon vitapartnereink (egyelőre) nincsenek. Mert bár a szöveg 1960-as kritikai kiadásában Gyöngyösi neve mögött kérdőjelet látunk, s ott látjuk ezt a népszerűsítő kiadásokban is, Ludányi Mária idézett megállapítása teljességgel helytálló: a szakirodalomban Gyöngyösi szerzőségét illetően érdemi ellenvetés szinte egyáltalán nem hangzott még el.⁷² Dömötör Tekla ko-

⁶⁹ Az idézett kitétel nem vonatkozhat a Czobor-féle töredékes fordításra. A kiadó itt valójában azt állítja, hogy a Gyöngyösi-mű általa használt kézírata volt „elrongyolott”.

⁷⁰ Amelyek tehát nem Gyöngyösi munkamódszeréről, hanem (ezt ismét hangsúlyoznánk) arról tudósítanak, hogy a kiadók hiányos kéziratból dolgoztak. Tekintettel arra, hogy Gyöngyösi szövegei ma is számos kéziratot forrásból ismertek, az efféle kijelentések eleve nem látszanak túl hitelesnek.

⁷¹ Itt Vadai István egy szóbeli konzultáció alkalmával kifejtett véleményét idézzük.

⁷² Tudomásunk szerint az egyetlen filosz, aki ténylegesen megindokolta kételyeit, a Gyöngyösi-filológia egyik kezdeményezőjeként is számon tartott Kovásznai Sándor volt. Kovásznai 1789–1790-ben, tervezett

rábban említett kifogásai, hogy ti. a darabot sem a kortársak nem említik mint Gyöngyösi művét, sem ő maga nem szól róla levelezésében, nem sokat nyomnak a latban. Először is azért, mert a kortársak eleve nem beszélnek túl sokat Gyöngyösi műveiről, ilyen alapon a ma ismert Gyöngyösi-korpusz számos darabjának hitelességét meg lehetne kérdőjelezni. Másodszor azért, mert levelezésében Gyöngyösi egyáltalán nem emlegeti költeményeit, leszámítva 1674. október 21-én Koháry Istvánhoz írott levelét, melyben (igen röviden) bizonyos versekkel kapcsolatos régi ígéretek miatt mentegetődzik, de egy szóval sem utal rá, hogy valójában melyik munkájára gondol.⁷³

Azt már Badics megállapította, hogy a *Florentina* több részlete szó szerint vagy csaknem szó szerint megegyezik némely biztosan Gyöngyösitől származó szövegrésszel. Azt azonban még senki sem vette észre, hogy a *Florentina* különböző változatai ebből a szempontból sem teljesen egyformák. Első példánk kapcsán azt fogjuk látni, amikor az 1-es és a 2-es változat adott részlete egyezik a *Csalárd Cupido* egyik részletével, viszont a 3-as változat szövege a mondott helyen lényegesen eltér attól.

Gosztonyi-kódex:

Ah előbb megh asznak az Tenger vizej,
Szántó földé lésznek azoknak helej,
Térségre hajolnak Caucasus hegyej,
Dér helett az Tűznek fagylalnak hevei.⁷⁴

Kolozsvári kézirat:

Az előtt megasznak⁷⁵ a' tenger vizei,
Szantó földé lésznek azoknak helyei,
Térségre térülnek Caucasus hegyei,
Dér helyett a' tűznek fagylalnak⁷⁶ hevei.⁷⁷

Gyöngyösi-kiadása okán több levelet váltott Ráday Gedeonnal. Ellenvetéseit e leveleiben fogalmazta meg, mindössze három okot említve: 1. Gyöngyösi a „régieket” kívánta követni, márpedig „a régieknél a Comoedia tsak öt Actusból állott [...] ebben a *Florentinában* pedig tizenhét Actus is van”. 2. „A *Florentinában* olyan nevei vagynak a personáknak, mellyek soha semmi régi fabulákban nem említetnek.” 3. „Ebben a *Florentina* Comediában pedig a Régiségnek semmi ize büze nintsen teljességgel.” Az idézett érvek közül az utóbbi tűnik a legérdekesebbnek. Kovásznai itt (Badics valószínű értelmezése szerint) azt kifogásolja, hogy a darab szerzője (szemben Gyöngyösivel) nem használja az antik mitológia apparátusát, ami azonban tévedés. Kazinczy szerint egyébként Kovásznai „tudós ember volt, de ízlése nem volt”. Vö. Kiss Áron, *Kovácsnai Sándor három levele b. Ráday Gedeonhoz Gyöngyösi István munkáiról*, Figyelő, 1876, I, 366–374; BADICS Ferenc, *Gyöngyösi István ismert és ismeretlen költeményei...*, 48–50.

⁷³ Kiadva: THALY Kálmán, *Adalékok a Thököly- és Rákóczi-kor irodalomtörténetéhez*, I, Bp., 1872, 312–313.

⁷⁴ BADICS, RMKT XVII/1, 273.

⁷⁵ Az eredetiben másolási hiba folytán a „megáznak” szó szerepel.

⁷⁶ Az eredetiben ismét másolási hiba folytán a „foglalnak” szó szerepel.

⁷⁷ Kolozsvári kézirat, 232.

1751-es kiadás:

Elébb meg-apadnak a' tenger vizei,
Hamarébb el-múlnak Ethnának tüzei,
Tér földé változnak Párnásus hegyei,
Dér helyett fagylalnak a Tűznek hevei.⁷⁸

Csalárd Cupido:

Eléb ki-szárodnak a' tenger' vizei,
Szántó-föld(d)é lesznek azoknak helyei,
Térségre hajlanak Carpatus' hegyei
Dér helyet(t) a' tűznek fagylalnak hevei.⁷⁹

Az idézett részletek lehetetlen dolgokat, „képtelenségeket” sorolnak fel. Az 1751-es kiadásban olvasható szöveg négyet (kiszárad a tenger, kialszanak a tűzhányók, a hegyvidék síksággá lesz, a tűz pedig hideggé változik). Minden képtelenség egy verssor. Az 1-es, 2-es változat, illetve a *Csalárd Cupido* ezzel szemben csak három lehetetlenségről beszél. A második sorban leírt képtelenség ugyanis nyilvánvalóan az első sorban olvasható következménye (azért válik szántófölddé a tengerfenék, mert kiszárad a tenger). A második verssor itt „alárendelői” viszonyban áll az elsővel, míg a 3-as változat esetében kizárólag „mellérendelésről” beszélhetünk. Kétségtelen, hogy az 1751-es szöveg variánsa nem tekinthető szövegromlásnak. Ha a *Csalárd Cupidót* író Gyöngyösi idézi a *Florentina* ismeretlen szerzőjét, akkor munkájához feltétlenül az 1-es vagy a 2-es változatot kellett használnia. Ha a *Florentina* ismeretlen szerzője idézi Gyöngyösit, akkor az 1-es változat megírása során idézi, de a kölcsönvett strófát később, a második átdolgozás alkalmával továbbfejleszti. Ha Gyöngyösi önmagát idézi, akkor az annyit jelent, hogy az aktuális önmagát idézi (például – és tényleg csak például – a *Csalárd Cupido* megírásának idején „késznek tekintett” *Florentinát*, melynek szövegén később még változtat).

Következő példánkban egy olyan strófát fogunk idézni, mely szó szerint azonos módon megtalálható úgy a *Csalárd Cupidóban*, mint a 3-as változatban, az 1-es és a 2-es változat szövege azonban a mondott helyen lényegesen különbözik.

Gosztonyi-kódex:

Mint az karcsu Cedrus fel serdült Dereka,
Alabastrom oltárt mutat fehér nyaka,
Gazdagon ruházta minden szépségh soka,
Boldogh, csokolhattya az kinek aiaka.⁸⁰

⁷⁸ 1751-es kiadás, 10.

⁷⁹ BADICS, RMKT XVII/3, 185.

⁸⁰ BADICS, RMKT XVII/1, 331.

Kolozsvári kézirat:

Mint a' karcsu czédrus felserdült dereka,
Alabástrom óltárt mutat fejr nyaka,
Gazdagon ruhazta minden szépség soka,
Bóldog, tsókolhattya ha kinek ajaka.⁸¹

1751-es kiadás:

Ortzája rosás kert, Liliom⁸² homloka,
Mint a' sugár Czedrus, olly kartsú dereka,
Alabastrum Óltárt mutat fejr nyaka,
A' hol e' van, nints ott soha-is étszaka.⁸³

Csalárd Cupido:

Orczája rósás kert, liliom homloka,
Mint a' sugár Cédrus, olly karcsú dereka,
Alabastrum oltárt mutat fejr nyaka,
Az hol az van, nincsen ott soha éttzaka.⁸⁴

Ha a *Csalárd Cupido*t író Gyöngyösi idézi a *Florentina* ismeretlen szerzőjét, akkor munkájához most feltétlenül a 3-as változatot kellett használnia. Ha a *Florentina* ismeretlen szerzője idézi Gyöngyösit, akkor az 1-es változat megírása során még csak két sort idéz tőle, a 3-as változat összeállításakor pedig átveszi az egész strófát. Ha Gyöngyösi önmagát idézi, akkor az aktuális önmagát idézi (például – és tényleg csak például – a 3-as változat megírása során a már kész *Csalárd Cupido*t, melynek megformálásához eredetileg paneleket használt fel a *Florentina* korábbi változataiból).

A fenti két példából egyértelműen kiderül, hogy Gyöngyösi nem idézheti a *Florentina* ismeretlen szerzőjét, mert a *Csalárd Cupido* megírásához ebben az esetben legalább két *Florentina*-változatra lett volna szüksége, s munkájához hol az egyiket, hol a másikat kellett volna használnia, ami egyszerűen abszurd. Elvben ugyan fel lehetne tételezni, hogy a *Florentinának* létezett, és a 17. században másolatokban is terjedt még egy változata, egy olyan hibrid szöveg, melyben a képtelenségeket felsoroló strófa még az 1-es, 2-es változatban olvasható, a *Florentina* szépségét ecsetelő, most idézett versszak viszont már a 3-as változatban olvasható megfogalmazásban szerepelt. E hibrid változatot leglogikusabban a 2-es és a 3-as változat közé lehetne definiálni, bár ennek példánk szempontjából nincs túl nagy jelentősége. A most feltételezett szöveg nyilvánvalóan még

⁸¹ Kolozsvári kézirat, 247.

⁸² Az eredetiben sajtóhiba folytán a „lilom” szó szerepel.

⁸³ 1751-es kiadás, 40.

⁸⁴ BADICS, RMKT XVII/3, 151.

közelebb állna a 3-as változathoz, mint a kolozsvári kéziratban olvasható *Florentina*. Tekintettel arra, hogy a *Csalárd Cupido* és a három *Florentina* között több sornyi, netán strófányi terjedelmű szó szerinti szövegegyezés alig akad (szinte mind idéztük már), Gyöngyösinek igencsak ügyeskednie kellett volna, hogy az ismeretlen szerző drámájának e hibrid változatából pont azokat a szövegrészeket vegye kölcsön, amelyek ott vagy még a régi, vagy már az új megfogalmazásban szerepelnek. Ily módon teljes bizonyossággal kijelenthetjük, hogy Gyöngyösi nem idézheti a *Florentina* ismeretlen szerzőjét.

Szintén képtelen eredményre jutunk, ha a *Florentina* ismeretlen szerzőjét gyanúsítjuk azzal, hogy ő kölcsönöz a *Csalárd Cupidóból*, mondandónk megvilágítása céljából azonban hadd idézzünk (immár utolsónak) még egy példát. Ismét látni fogjuk, hogy az 1-es, 2-es változat szövege itt is teljesen egyező, hogy jelentős mértékben különbözik a 3-as változat szövegétől, mely viszont szó szerint azonos a *Csalárd Cupidóban* olvasható megfogalmazással.

Gosztonyi-kódex:

Haja fodorétot mesterséges ránczal,
Szép öltöztetése nincsen semmi gáncsal,
Csillagzik mint az Égh, sok gyémántos lánczal,
El hittem, serényült gyors ina is tánczal.⁸⁵

Kolozsvári kézirat:

Haja fodorított mesterséges ranczal,
Ő szép öltözetű nincsen semmi gáncsal,⁸⁶
Tsillagzik mint az ég sok gyémántos lánczal,
Elhittem, serényül gyors inais tánczal.⁸⁷

1751-es kiadás:

Fodorúlt hajában szedtek rendes rántzot,
Rengő bokkrétái mellyén járnak tántzot,
Visel a' dereka szép Gyémántos lántzot,
'S azt különböztető sok féle zomántzot.⁸⁸

Csalárd Cupido:

Fodorúlt hajában szedtek rendes ránczot,
Rengő bokkrétái mellyben járnak tántzot,

⁸⁵ BADICS, RMKT XVII/1, 331.

⁸⁶ Az eredetiben másolási hiba folytán a „ránczal” szó szerepel.

⁸⁷ Kolozsvári kézirat, 246.

⁸⁸ 1751-es kiadás, 40.

Visel a' dereka szép gyémántos lántzot,
S-azt különböztető sok féle zománczot.⁸⁹

Ez a példa – úgy véljük – magáért beszél. Ha ugyanis a *Florentina* ismeretlen szerzője idézné Gyöngyösit, akkor a 3-as változat megírásakor kellene idéznie. Ez esetben viszont lehetetlen megmagyaráznunk, hogy a korábbi *Florentina*-változatok miként hordozhatják magukban ennyire látványosan a csak később citált versszak konkrét szófordulatait, jelzős szerkezeteit, egyszerűen „csíráit”.

7. Ezzel tulajdonképpen dolgozatunk végére értünk. A fentiek alapján kijelenthetjük, hogy minden kétséget kizárólag Gyöngyösi István írta a *Florentinát*, szerzősége bizonyos, sokkal inkább, mint – mondjuk – a Thököly-epithalamium esetében. A *Florentina*-változatok és a *Csalárd Cupido* összevetése – úgy véljük – érdekes adalékokkal egészítheti ki a Gyöngyösi munkamódszeréről való eddigi ismereteinket. Arra mindenesetre rávilágít, hogy a két opus között szoros összefüggés tételezhető fel. Ez jelentheti akár azt is, hogy szerzőnk a *Csalárd Cupido* megírásakor már hasznosíthatta a *Florentina* korábbi változatainak szövegét, a 3-as változat megformálásakor pedig már a *Csalárd Cupido*-ban „továbbírt” szöveghelyekre is tekintettel lehetett. A *Florentina* egyes változatainak végrehajtott módosítások jellege könnyen összhangba hozható Gyöngyösi írói karakterével. Ha az utolsó változat valóban az epika irányába csúszik el, ahogy azt a szakírók rendre meg szokták jegyezni, akkor az egyszerűen abból adódik, hogy Gyöngyösi alapvetően epikus költő volt, s hogy a talán felkérésre, s talán tényleg egy főúri esküvőn való előadás céljaira írott drámáját a későbbi átdolgozások során írói alkatának megfelelően az epika irányába kívánta átdolgozni. A két-három soros versszakok, a prózai szövegrészek, a közjátékok eltűnnek, illetve a szokásos, Gyöngyösi-szövegekre jellemző négysoros felező tizenkettesekké alakulnak. Talán az sem véletlen, hogy a *Florentinát* a Landerer család adja ki, még hozzá sokszor, hisz a 18. századi Gyöngyösi-kiadások többsége a Landerer család nyomdáiban látott napvilágot. Megint csak Gyöngyösire vall az az egyszerű körülmény is, hogy a drámának három változatát is ismerjük. Tudjuk, olyan költő volt, aki valóban sokat csiszolgatta műveit, s hogy azok kéziratos másolatai esetenként nem is mindig a legvégső megfogalmazásban terjedtek. Akár igaz, amit a Kemény-eposz ajánlásában mond, akár nem, a jelenség, amit leír, valami ilyesmire utal: „Jutott onnét eszemben, hogy volnának nékem az fellyeb már régen el-múlt esztendőken KEMÉNY JÁNOS dolgairúl írott valamelly verseim, az mellyek jóllehet elidegenitvén tőlem, olly helyre kerültek vólt, az honnét nehezen lehetet[t] megént kezemhez szereznem; mind-azon-által, mint hogy sokan kívánták nagy Emberek-is azokat, addig szorgalmatoskottam viszsza vételében, hogy azt végre végben-is vittem, noha igen el-rongyollottann, és némelly részének valahol el-maradásával-is tértek meg oda, az honnet el vitettek vólt. Ara ugyan nem érkezhettem, hogy mindenestül elébbi épségére hozhattam volna, más-féle töredékibül mindazonáltal, a' mint lehetett, rendben vettem.”

⁸⁹ BADICS, RMKT XVII/3, 150.